El poblament protohistòric a la Cessetània septentrional: els cursos alts dels rius Francolí i Gaià

RESUM

La Cessetània ibèrica s'ubicava aproximadament en les regions del Camp de Tarragona, el Penedès i el seu entorn. La definició dels límits septentrionals de la mateixa és un tema complex, si bé hi ha un consens generalitzat entre els investigadors per adscriure la Conca de Barberà al territori dels cessetans. Ens trobem, doncs, en una àrea perifèrica i de transició entre la Cessetània i la Ilergècia, que per diversos motius no ha estat objecte prioritari de la recerca. En aquest article fem una proposta de com s'hauria desenvolupat el poblament protohistòric en aquesta àrea, dins del context del poblament protohistòric en el nord-est peninsular.

RESUMEN

La Cessetania ibérica se situaba aproximadamente en las regiones del Camp de Tarragona, el Penedès y en su entorno. La definición de los límites septentrionales de la misma es un tema complejo, si bien hay un consenso generalizado entre los investigadores para adscribir la Conca de Barberà en el territorio cessetano. Nos encontramos en un área periférica y de transición entre la Cessetania y la Ilergecia que por diversos motivos no ha sido objeto prioritario de la investigación. En este artículo hacemos una propuesta de cómo se habría desarrollado el poblamiento protohistórico en esta área, dentro del contexto del poblamiento protohistórico del noreste peninsular.

ABSTRACT

Ancient Cessetania was located approximately in the modern regions of *Camp de Tarragona* and *Penedès*. Establishing their northern borders is complicated, but researchers agreed Conca de Barberà was part of ancient Cessetania. This is a peripheral and transitional area through Cessetania and Ilergetia which has not been a priority objective of research because multiple motives. In this paper we make a proposal of how this protohistoric settlement could be developed in this area, in the protohistoric settlement context of NE Iberian Peninsula.

Paraules clau: Conca dels rius Francolí i Gaià, Protohistòria, poblament, Cessetània.
Palabras clave: Cuenca de los ríos Francolí y Gaià, Protohistoria, población, Cessetània.
Keyword: Basin pf the rivers Francolí and Gaià, Protohistory, settlement, Cessetània.

Joan Canela Gràcia és llicenciat en Història per la URV, Màster en Arqueologia Clàssica per la URV, UAB i l'ICAC i Doctor en Arqueologia per la URV. Investigador adscrit a l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, ha centrat el focus de la seva recerca en l'estudi del poblament i paisatge protohistòric de la Cessetània occidental. També han estat objecte del seu interès les noves tecnologies aplicades a la recerca arqueològica, especialment els Sistemes d'Informació Geogràfica (SIG). Ha dirigit nombroses excavacions programades en el marc de projectes de recerca de l'ICAC i de la UB. Ha participat en nombrosos congressos estatals i internacionals i també ha publicat en revistes científiques els resultats de la seva recerca. També ha realitzat investigació a nivell local, publicant una monografia sobre Puigpelat el 2010.

El poblament protohistòric a la Cessetània septentrional: els cursos alts dels rius Francolí i Gaià

Dr. Joan Canela Gràcia
*jcanela@icac.cat

Introducció

L'estudi del poblament protohistòric al nord-est peninsular té un llarg recorregut en la recerca, especialment a través de les investigacions liderades pel Dr. Joan Sanmartí de la Universitat de Barcelona i el seu equip. A partir del seu treball es defensa l'aparició d'estructures proto-estatals en aquesta zona en el període ibèric ple (450-200 aC), que haurien evolucionat a partir de cabdillatges ibèrics que en una

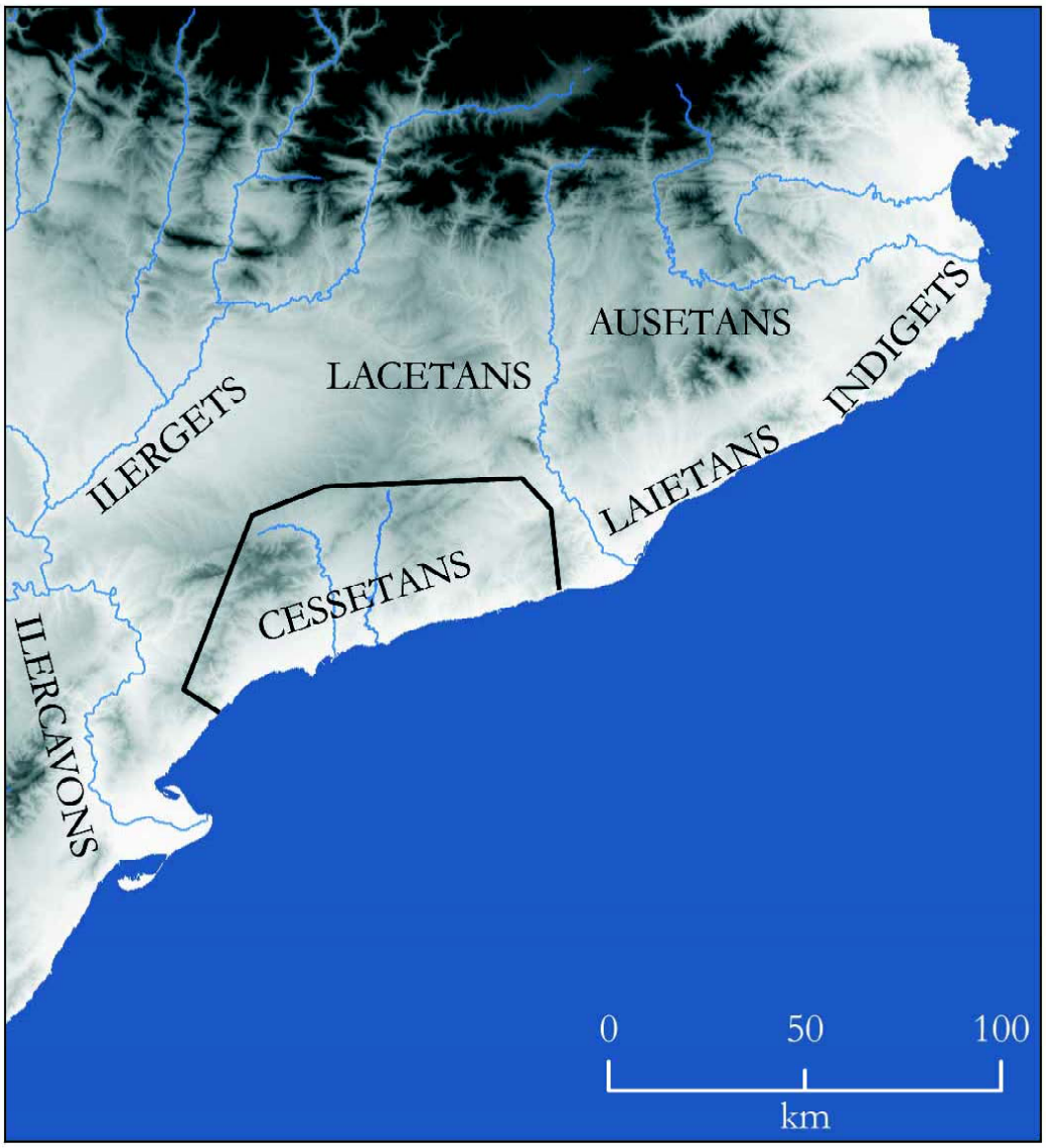

Figura 1.- Localització de la Cessetània en l'actual Catalunya.

escala menor haurien aparegut en el segle VI aC. Els proto-estats serien un fet evident sobretot en l'àrea litoral, on s'hauria desenvolupat un poblament fortament jerarquitzat en quatre ordres o nivells. Aquests contemplarien des de l'existència d'una gran ciutat que exerciria la capitalitat del proto-estat fins a assentaments molt petits dedicats a l'agricultura (Sanmartí 2004). Per exemple, en el cas de la Cessetània tindríem com a jaciment de primer ordre el gran assentament ibèric que existeix sota la ciutat de Tarragona, i com a jaciment de quart ordre un petit nucli rural com pot ser Rabassats, a Nulles (Alt Camp).

Des de principis del segle XX es va proposar una delimitació de la Cessetània que, a *grosso modo*, s'ha mantingut fins a dia d'avui (fig. 1). Si bé és cert que on hi ha més controvèrsia és en la definició del límit meridional. Bosch Gimpera fixava el límit sud-oest d'aquest territori en el coll de Balaguer, pel nord poc més amunt de Montblanc i les serres que limiten el Camp de Tarragona i la Conca de Barberà pel nord-est. També formarien part de la Cessetània el Penedès i el Garraf (Bosch Gimpera 1919, 223-233; 1932, 389). Trenta anys més tard Tarradell, en el seu treball de síntesi sobre la prehistòria catalana, mantenia aquests límits hipotètics (Tarradell 1962, 264). Autors posteriors com Arrayás o Prevosti han seguit a grans trets les propostes inicials, però si bé assumeixen clarament que l'entorn de Montblanc s'adscriuria al territori Cessetà no són tan rotunds en el cas de l'alt Gaià (Arrayás 2005, 119-120; Prevosti 2010, 26-27).

La dificultat per associar el curs alt del Francolí i el Gaià en un territori ibèric o un altre és completament lògica, al tractar-se d'una àrea perifèrica que podria bascular entre diferents territoris. La capçalera del Francolí també podria haver estat sota influència ilergeta, mentre que la del Gaià podria haver format part de la Lacetània. Nosaltres pensem que el més coherent és que les dues conques hidrogràfiques haurien format part integrament d'un mateix territori, i que per tant formarien part de la Cessetània (Canela 2015).

Recentment s'han realitzat estudis i publicacions que han afectat parcialment o completament aquest territori (Canela 2009; 2011; 2012; 2013; 2015 i Sardà 2015). Però al tractar-se d'una àrea perifèrica la recerca protohistòrica ha tendit a no desenvolupar-hi un programa ambiciós a nivell de treball de camp, mitjançant la realització de prospeccions o excavacions programades. La realització d'un projecte d'aquestes característiques estaria perfectament justificat al ser una zona important com a nus de comunicacions entre la costa i l'interior, a més de ser un territori ric en recursos miners, per la presència de galena (plom argentífer) a les Muntanyes de Prades.

El poblament durant el bronze final i el primer ferro (1150-550 aC)

Des de principis de segle XX es va poder constatar la important ocupació de les Muntanyes de Prades durant la prehistòria recent (fig.2), com ens ho demostren els conjunts pictòrics de l'edat del bronze dels abrics de Mas d'en Carles (Montblanc) (Vilaseca, Iglésias 1929; Breuil 1933; Viñas 2005a), abrics de la Baridana I i II (Vilaseca 1944; Acosta 1968), abrics de Britus de Dalt i Britus I,II i III (Viñas 2005b) i el Portell de les Lletres (Vilaseca 1944; Viñas 2005b).

Durant el bronze final el poblament s'hauria desenvolupat de forma paral·lela al del litoral, caracteritzat per petits assentaments familiars en cabana i de caràcter estacional. En el curs alt del Francolí i el Gaià aquests assentaments només els coneixem per troballes superficials però pensem que serien similars als documentats en el territori circumdant. Seria el cas del Castell de Selmella (el Pont d'Armentera) en una àrea muntanyosa on es va documentar el lateral d'una cabana d'aquest període (López i Serra 2009, 3-

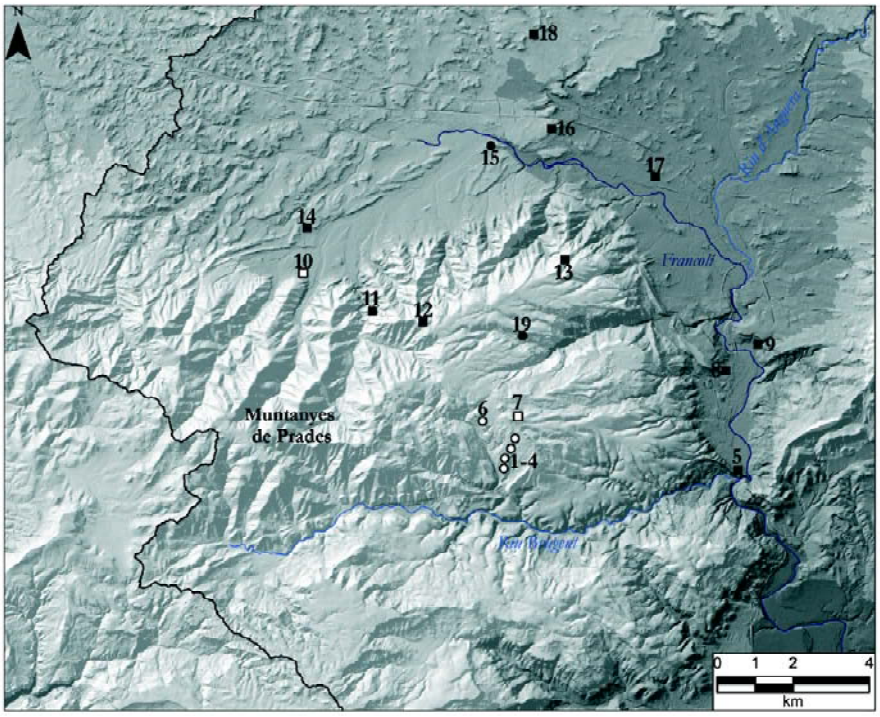

FIGURA 2
JACIMENTS DE L'EDAT DEL BRONZE

LLEGENDA

Hàbitat
- ■ Cabana/es
- □ Cova o abric

Altres
- ○ Abric amb pintures rupestres

Culte
- ● Cova santuari

Jaciments
1.Britus I (Montblanc, Conca de Barberà)
2.Britus II (Montblanc, Conca de Barberà)
3.Britus III(Montblanc, Conca de Barberà)
4.Abric de la Daixa o Britus de Dalt (Montblanc, Conca de Barberà)
5. La Serra (Vilaverd, Conca de Barberà)
6. Mas d'en Carles (Montblanc, Conca de Barberà)
7. Cantacorbs (Montblanc, Conca de Barberà)
8. Les Pedreres (Vilaverd, Conca de Barberà)
9. Mas de l'Antich (Montblanc, Conca de Barberà)
10. Avenc de Bassots (Vimbodí i Poblet, Conca de Barberà)
11. Torre de Castellfollit (Vimbodí i Poblet, Conca de Barberà)
12. La Mina (Vimbodí i Poblet, Conca de Barberà)
13. La Roca de Miravet (l'Espluga de Francolí, Conca de Barberà)
14. Riudabella II (Vimbodí i Poblet, Conca de Barberà)
15. Cova de la Font Major (l'Espluga de Francolí, Conca de Barberà)
16. Mas de l'Agustinet (l'Espluga de Francolí, Conca de Barberà)
17. El Camí de Calaf (Montblanc, Conca de Barberà)
18. Torre d'en Pella (l'Espluga de Francolí, Conca de Barberà)
19. Font Jordana (Montblanc, Conca de Barberà)

Figura 2.- Jaciments de l'edat del bronze citats en el text.

26), amb una superfície útil de 15 m^2 (Canela 2015). Un altre assentament similar va ser localitzat a l'Era del Castell del Catllar, on es van documentar dues cabanes amb una superfície útil de també 15 m^2 (Fontanals, Otiña i Vergès 2007).

L'assentament d'aquest període que ha aportat més informació és el de la Serra (Vilaverd). Localitzat en un turó situat a la confluència dels rius Brugent i Francolí, un punt que domina l'estret de la Riba. Va ser identificat per investigadors de l'Institut de Paleoecologia Humana i Evolució Social (IPHES) l'any 2002, en el marc del projecte: «Poblament prehistòric i evolució paleoambiental a les conques dels rius Francolí i Gaià». No s'hi ha intervingut mitjançant excavacions però es va recollir gran quantitat de ceràmica a mà en superfície, que va ser estudiat per Pedro Otiña. Es tracta sobretot de vasos de petites dimensions amb decoració acanalada i exvasats que s'ubicarien en un primer moment del bronze final (1150-1000 aC) (Otiña 2008a, 134-135).

Altres possibles jaciments d'aquest període són la Roca de Miravet (l'Espluga de Francolí), ubicat en un cim rocós que li dóna el nom. Les troballes han tingut lloc especialment en la plataforma superior del cingle (que ocupa una extensió de 4000m^2), d'aquí procedirien fragments de ceràmica feta a mà de

tradició del bronze final (decoració amb motius incisos, cordons amb digitacions o línies paral·leles) i també fragments de ceràmica comuna ibèrica. Carreras creu que aquest i la majoria de jaciments del bronze final, ubicats a l'Espluga de Francolí i al seu entorn, són proto-urbans, poblats edificats a partir d'un carrer central a l'estil del jaciment de Genó al Segrià (Carreras 2002, 202 i 209). Tot i que no ens sembla una hipòtesi completament descartable, hem vist que en l'entorn proper el tipus de poblament s'estructura en petits hàbitats de cabanes. És possible que en el futur la informació procedent d'intervencions arqueològiques aportin llum a l'assumpte, ara per ara nosaltres som més partidaris de considerar aquests punts, petites concentracions de cabanes. A més, el cas de la Roca de Miravet ens recorda al del Castell de Selmella, per la seva ubicació en una plataforma de roca elevada amb una superfície més o menys plana en la seva part superior, on s'hauria establert l'assentament.

Altres jaciments localitzats en el terme de l'Espluga de Francolí són el Coll de Senan, el Coll Vell, Mas de l'Agustinet, Pla de la Figuera i Torre d'en Pella, als quals s'ha d'afegir el jaciment de la Mina (Carreras 2002; 202-214) i Riudabella II, els dos a Vimbodí (Vilaseca 1954, 52-54; Vilaseca 1973, 267). El poc que es coneix dels mateixos són les troballes superficials de material atribuït a aquest període, probablement també ens trobaríem davant d'hàbitats en cabanes.

Durant la construcció del Nou Centre Logístic Industrial de Montblanc, al nord-oest de la vila i a l'esquerra del Francolí, es va documentar un fons de cabana que es va situar dins d'una cronologia molt amplia del neolític a l'edat del bronze. És el jaciment conegut com Camí de Calaf (García Fornós 2007). El conjunt del jaciment arqueològic només va ser delimitat per rases mecàniques i mai va ser excavat en extensió, pel que no s'ha pogut definir millor la seva cronologia.

Altres assentaments de l'edat del bronze documentat pels investigadors de l'IPHES, són el Mas de l'Antic (Montblanc), on es va observar la presència de dos molins de vaivé de granit i fragments de ceràmica a mà que van situar dins una amplia cronologia de l'edat del Bronze (Vergès, Ollé, Rodríguez 2003, 38 i 39), i Les Pedreres (Vilaverd), on van recollir ceràmica de l'edat del bronze (Vergés, Ollé, Rodríguez 2003).

A l'entorn de la torre de Castellfollit (Vimbodí i Poblet), es va localitzar un altre possible assentament d'aquest període, a uns 150 m a l'est de la torre, passada una rasa que assenyala una antiga zona d'extracció minera. Com en els casos anteriorment esmentats, es va localitzar ceràmica a mà de l'edat del bronze (Canela 2015).

També en les coves del territori es detecta una important activitat durant aquest període. És el cas de la cova de Cantacorbs o de la Bruixa (Montblanc), que es localitza al vessant nord del cingle de Cantacorbs, a les proximitats del nucli de Rojals. Salvador Vilaseca i un afeccionat local, van prospectar-la als anys setanta del segle passat, recuperant un important conjunt lític i diversos fragments de ceràmica, entre els quals ceràmica a mà amb decoració acanalada que indica una freqüentació de l'indret durant el bronze final (Vilaseca 1954, 13-17; Vilaseca 1973, 266). En l'avenc dels Bassots o cova de la Mata (Vimbodí i Poblet), ubicat al sud de Riudabella, en el paratge de la Mata. Un afeccionat local va localitzar vers el 1980, troballes de material ceràmic que podrien correspondre a l'eneolític o al bronze, i altres materials que podrien ser ibèrics o romans.

Un altre conjunt inèdit molt interessant és el localitzat en la cova de la Font Jordana (fig. 3) per un afeccionat local que ara mateix és en curs d'estudi per l'autor d'aquest article. Es tracta d'una petita cavitat localitzada a l'entorn del Mas del Llort (Montblanc). D'allà procedeixen fragments d'urnes amb acanalats que s'ubiquen clarament en aquest període.

Figura 3.-Materials procedents de la Font Jordana. 1) Urna amb acanalats del bronze final o primer ferro (1150-550 aC). 2) Gran tenalla de ceràmica a mà ricament decorada amb cordons digitats del primer ferro (650-550 aC). 3) Tenalla de ceràmica comuna ibèrica pintada. 4)Plat i vaset de tulipa de ceràmica ibèrica, dipositats en el Museu Salvador Vilaseca de Reus.

El jaciment més rellevant és, sens dubte, la Cova de la Font Major (l'Espluga de Francolí). El 1957 es va localitzar un dipòsit de bronzes en una escletxa en la roca de la sala de la Mamella, que fou entregat a Salvador Vilaseca. Aquest l'interpretà com un dipòsit de ferroveller i revisions posteriors l'han considerat un dipòsit votiu. Està format per sis peces: una destral de vorells, dues agulles de cap discoïdals amb paral·lels a la Savoia i el Jura francesos que s'ubiquen entre el bronze final IIa i IIb, una espasa-punyal similar a algunes peces del sud de la península Italiana i dos fragments de fulla de punyal o espasa de difícil filiació (Graells, Balsera, Sardà 2008, 47-53). El conjunt es troba en un bon estat de conservació i aparentment els objectes semblen haver estat seleccionats com el dipòsit votiu d'una sola persona. S'ha d'afegir que es diferencia clarament d'altres localitzats al nord-est peninsular, formats per fragments d'objectes clarament amortitzats i que semblaven destinats a ser refosos. Això ha fet pensar a Graells, Balsera i Sardà que es tractaria d'un dipòsit personal que segueix la pauta d'altres dipòsits amb espasa, però que en aquest cas s'enterra en una cova singular i esdevé la primera ofrena votiva del santuari hipogeic que hauria estat aquest lloc durant aquest període i els posteriors (Graells, Balsera, Sardà 2008, 59-62).

Com hem vist, disposem de pocs indicis sobre el poblament del territori durant el bronze final, i en el primer ferro (650-550 aC) el panorama no és gaire diferent. En l'àrea litoral és el moment en el qual finalitza una tradició mil·lenària d'hàbitat en cabanes i apareixen els primers nuclis proto-urbans, articulats en nuclis de poblament concentrat i d'arquitectura ortogonal construïts amb materials perduradors (pedra i tovot). És molt possible, però, que durant aquest període en el curs alt del Francolí i el Gaià hagi tingut continuïtat el poblament en cabanes i que els primers assentaments proto-urbans no hagin aparegut en el territori fins a l'inici del període ibèric (a partir del 550 aC).

En el Pla de Santa Bàrbara (Montblanc) s'hi han localitzat materials d'aquest període. El jaciment es localitza en un turó situat dins el sector nord de l'entramat urbà de Montblanc. Segons recull Lluïsa Vilaseca, les primeres intervencions arqueològiques les van realitzar membres del Museu de Reus el 1933 o 1934 (Vilaseca de Pallejà 1968, 352; Otiña 2007, 32). Durant la dècada següent es recuperen molts materials en superfície, sobretot ceràmica ibèrica i importacions de vernís negre, que van ser entregats al Museu Arxiu de la Conca de Barberà (Espelt 1985, 40; Ramón 1992, 117; Otiña 2007, 32). Entre 1971 i 1973 es realitzà una intervenció arqueològica al jaciment, dirigida per Maties Solé, director del Museu Arxiu de la Conca de Barberà, i per Pedro Manuel Berges Soriano, llavors director del Museu Nacional de Arqueologia de Tarragona. L'actuació va permetre localitzar tres àmbits de l'assentament ibèric conservats parcialment (Otiña 2007, 32). La següent intervenció arqueològica es dugué a terme el 1982 sota la direcció de Joan-Ferran Cabestany, centrada en les estructures d'època medieval però que també documentaren elements de l'assentament ibèric. La darrera actuació la va dirigir Maite Miró i tingué lloc entre 1985 i 1986, degut a la remodelació i adequació de l'entorn del Pla. Del període ibèric es documentà un abocador del segle III-II aC, a més d'un seguit de materials ceràmics, que per les seves característiques dataríem en el primer ferro (Miró 1986; Otiña 2007, 34).

En les campanyes que es van realitzar entre 1971 i 1973 es van localitzar 3 possibles fons de cabana en el sector nord-est del turó, retallats al geològic. Presentaven una planta circular, dues de 2m de diàmetre i la tercera de 2,5m. Segons Otiña, alguns fragments de ceràmica a mà, que per morfologia es datarien en el primer ferro es podrien associar a aquests fons de cabanes (Otiña 2007, 34-37). La forma predominant són vasos bicònics de perfil en «S», amb el llavi exvasat i fons pla. També es van documentar tapadores troncocòniques amb nansa de botó i alguns vasos que presentaven decoració de cordons llisos, cordons amb incisions o ungulacions (Miró 1986, 31; Otiña 2007, 34). La presència d'aquest conjunt ceràmic a mà indicaria una ocupació de l'indret durant el primer ferro identificable com un hàbitat en cabanes, però la descripció d'aquestes estructures com a cabanes és dubtosa per la seva descripció (planta circular de superfície reduïda) (Canela 2015).

També es constata la freqüentació de les cavitats en aquest període, com per exemple el Cau de Ricreu (Pontils), localitzat per investigadors de l'IPHES el 2002. S'hi van documentar materials ceràmics ubicables en el primer ferro (Vergès, Ollé, Rodríguez 2003; 49-57). També és el cas de la Cova del Drac (Vilaverd), localitzada a 50 m del Portell de Garrigues i al vessant nord del Cingle de les Garrigues. Les primeres intervencions realitzades per Vilaseca en la cova van ser a l'hivern de 1945-1946, que van tenir continuïtat amb altres sondejos realitzats posteriorment. Es va recuperar sobretot ceràmica prehistòrica, entre les quals fragments de grans vasos amb decoració de cordons i fragments de vasos bicònics de perfil en «S», situables en el primer ferro (Vilaseca 1954, 42-48; Canela 2015). Una altra cova en la qual es documenta material d'aquest període és a dels Xaragalls o Aixeragats (Vimbodí i Poblet) (Vilaseca 1954, 49-52; López-García 2010).

El jaciment més important d'aquest període és la necròpolis de Milmanda (Vimbodí). De fet, és una necròpolis de camps d'urnes de transició entre el primer ferro i l'inici de l'època ibèrica, a mitjans del segle VI aC. El jaciment es situa en una zona plana als peus d'un gran turó ubicat a l'oest del castell de Milmanda. Va ser excavat per afeccionats locals els anys 70, Raimon Graells va estudiar-ne els materials i va intentar reconstruir l'excavació. Graells opina que aquesta necròpolis podria estar vinculada amb un hipotètic assentament que hauria existit en el mateix emplaçament del castell de Milmanda, perquè en el seu entorn es documenta una quantitat important de ceràmica ibèrica (Graells 2008, 31). Malauradament no hi ha més indicis que ho corroborin.

En l'excavació de la necròpolis es van documentar diferents tipus d'estructures funeràries: fosses, túmuls i *ustrina*. Les dues primeres es coneixen bé gràcies a les fotografies realitzades durant l'excavació, mentre que la presència de la tercera es pot deduir a partir dels comentaris de Ramon Vidal, que les excavà. A Milmanda, doncs, s'hauria documentat la disposició de les urnes funeràries en fosses excavades al nivell geològic però malauradament no se'n coneix l'aixovar associat. En una de les tombes es documentà una estructura lítica, que Graells pensa que podria ser un túmul (Graells 2008, 43).

Una part del material ceràmic documentat són urnes bicòniques de perfil en «S», cronològicament situades en el primer ferro. Dues urnes funeràries i altres peces d'aixovar són d'aquest tipus. Un altre tipus de contenidor funerari documentat són les urnes d'orelletes, que cronològicament s'estenen per tot el segle VI aC. A Milmanda se'n van localitzar tres de ceràmica feta a mà, dues de les quals complien la funció d'urna funerària. A part d'aquestes es van documentar dues urnes més, una feta a torn i una urna bicònica amb decoració de cordons. La resta d'elements d'aixovar són petits vasos fets a mà i tapadores (Graells 2008, 45-55).

Entre els elements d'aixovar destaca una importació, es tracta d'un aríbal corinti. Un primer estudi d'Ester Ramón va situar cronològicament la peça entre el 590-575 aC (Ramón 1995), posteriorment Raimon Graells va proposar una cronologia més tardana, de 570-550 aC (Graells 2008, 55-65).

Com a part de l'aixovar s'ha recuperat un important conjunt d'ornaments personals metàl·lics, alguns relacionat amb el vestuari, fragments de vaixella i de panòplia militar (Graells 2008, 55-65).

Una altra possible necròpolis de camps d'urnes podria ubicar-se en el jaciment conegut com Barranc del Regué II (l'Espluga de Francolí), un afeccionat local va recollir en aquest camp nombrosos fragments de vasos bicònics de perfil en «S» i en alguns casos amb decoració de cordons. L'equip que va realitzar l'inventari del patrimoni paleontològic i arqueològic el 1983 va poder veure els materials, que per les seves característiques va considerar que podrien pertànyer a una necròpolis de camps d'urnes del bronze final o del primer ferro. Mai s'hi ha realitzat una intervenció arqueològica per corroborar aquesta possibilitat, que considerem amb extrema cautela (Canela 2015).

També en la Cova de la Font Major (l'Espluga de Francolí) es detecta una forta activitat durant aquest període. Salvador Vilaseca va localitzar en l'anomenada sala del Llac un important conjunt de vasos fets a mà, de perfil en «S» i vores exvasades, situables en el primer ferro (Vilaseca 1969; Graells, Balsera, Sardà 2008, 53). En un primer moment es va interpretar com una necròpolis de camps d'urnes, però recentment s'ha revisat aquesta hipòtesi i s'ha proposat que es tractés d'un santuari hipogeic, cosa que explicaria la localització d'aquest conjunt en una sala interior de la cova, de difícil accés i on hi ha la presència d'un llac subterrani (Graells, Balsera, Sardà 2008, 55-59; Canela 2009, 59).

El poblament durant el període ibèric (550-50 aC)

D'aquest període disposem de més informació, però la pràctica inexistència d'excavacions arqueològiques (amb molt poques excepcions) en jaciments ibèrics a la Conca de Barberà, fa difícil poder aprofundir sobre el desenvolupament del poblament en aquest moment (fig. 4).

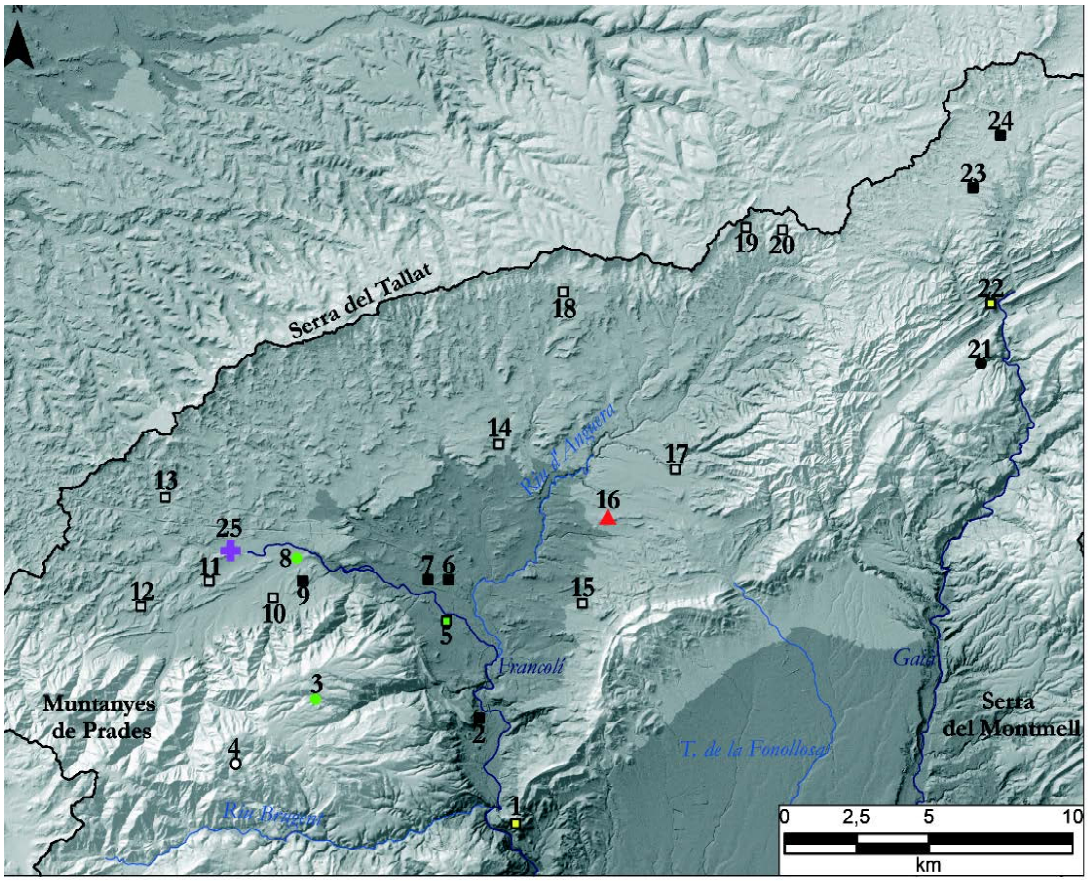

FIGURA 4
EL POBLAMENT DURANT EL PERÍODE IBÈRIC (segles VI-I aC)

LLEGENDA

Hàbitat
- Nucli de tercer ordre
- Nucli de quart ordre

Activitats Econòmiques
- Sitja aïllada o camp de sitges

Culte
- Cova santuari
- Inscripció rupestre?

Cronologia
Lila: s.VI aC
Verd: s.VI-I aC
Groc: s.V-III aC
Vermell: s. II-I aC
Sense color: cronologia indefinida

Jaciments
1.Puigcabrer (la Riba, Alt Camp)
2.Poblat de la Carretera Vella (Vilaverd, Conca de Barberà)
3.La Font Jordana (Montblanc, Conca de Barberà)
4.Les Ferradures (Montblanc, Conca de Barberà)
5.El Puig de Santa Bàrbara (Montblanc, Conca de Barberà)
6.Mitja Lluna II (Montblanc, Conca de Barberà)
7.El Camí de Calaf (Montblanc, Conca de Barberà)
8.Cova de la Font Major (l'Espluga de Francolí, Conca de Barberà)
9.La Serreta (l'Espluga de Francolí, Conca de Barberà)
10.Turó del Camí de la Muralla (l'Espluga de Francolí, Conca de Barberà)
11.Tossal del Camí de les Carretes (Vimbodí i Poblet, Conca de Barberà)
12.Mas de Carreras (Vimbodí i Poblet, Conca de Barberà)
13.Montcortès I (Vimbodí i Poblet, Conca de Barberà)
14.Los Estrets (Pira, Conca de Barberà)
15.L'Oliva (Montblanc, Conca de Barberà)
16.Barberà (Barberà de la Conca, Conca de Barberà)
17.Tossal del Pont d'Anguera (Sarral, Conca de Barberà)
18.Turó del Xano (Forès, Conca de Barberà)
19.La Clota del Taverner (Conesa, Conca de Barberà)
20.Torlanda (Conesa, Conca de Barberà)
21.Cau de Ricreu (Pontils, Conca de Barberà)
22.El Castellot (Pontils, Conca de Barberà)
23.La Figueroleta (Santa Coloma de Queralt, Conca de Barberà)
24.Gubià I (Santa Coloma de Queralt, Conca de Barberà)
25. Necròpolis de Milmanda (Vimbodí i Poblet, Conca de Barberà)

Figura 4.- El poblament en el curs alt del Francolí i el Gaià durant el període ibèric (s.VI-I aC).

En el cas de l'àrea litoral és evident que l'estructuració del poblament a partir de l'eix del Francolí s'inicia durant el primer ferro, i els nivells fundacionals dels dos grans assentaments urbans de la Cessetània occidental –El Vilar de Valls i l'assentament ibèric de Tarragona– s'ubiquen en la primera meitat del segle VI aC (Canela 2015). A partir de l'ibèric ple (450-200 aC) es desenvoluparia la jerarquització del poblament en com a mínim quatre ordres, reflex d'una realitat proto-estatal complexa i amb una certa organització administrativa.

En el cas de l'àrea objecte d'estudi d'aquest article, podem constatar que els primers assentaments proto-urbans els tenim documentats com a mínim a partir de l'ibèric ple (450-200 aC). És probable que l'arquitectura ortogonal arribi en aquest territori amb anterioritat, però fins al moment ens manquen dades arqueològiques que permetin corroborar-ho.

L'assentament més ben conegut és el Pla de Santa Bàrbara (Montblanc). Les principals estructures d'època ibèrica es situen en la vessant est del turó i corresponen a tres àmbits de planta quadrangular, que comparteixen parets mitgeres i retallen el nivell geològic per aprofitar-lo com a paret de tancament. Es tractaria d'un assentament amb un urbanisme terrassat i murs de pedra lligada amb fang. Les estructures es conservaven parcialment però permetien definir dues estances de 4,5 m de llargada per 2,5 m d'amplada (11,25 m^2 de superfície) i una tercera estança de 6,5 m de llargada per 2,5 m d'amplada (16,25 m^2). Les llars de foc s'ubicaven aproximadament al mig de l'àmbit (Otiña 2007, 34). En la part superior del castell es van localitzar tres sitges, una possiblement del període ibèric, i un retall circular que va ser amortitzat com a abocador amb la presència de materials datables en el segle III aC (Miró 1985-1986, 26-28). La presència d'importacions àtiques indiquen l'existència del poblat com a mínim des del segle IV aC, que sembla perdurar fins a mitjans del segle II aC (Ramón 1992, 120 i 121; Otiña 2007, 39). El jaciment es troba molt afectat en la seva part superior per la construcció de la fortificació medieval. És difícil poder definir-ne l'extensió a partir de les restes conegudes. Des del nostre punt de vista no es tractaria d'un gran assentament urbà i hauria assolit una extensió inferior a 1 ha, tractant-se d'un nucli de poblament concentrat de tercer ordre (Canela 2015).

En el castell de Barberà de la Conca es va localitzar una sitja ibèrica escapçada, en les excavacions que s'hi van realitzar el 1986. La sitja s'havia reomplert amb material ceràmic, principalment fragments de ceràmica comuna ibèrica, i també es va localitzar una vora de campaniana A (Lamboglia 28) i un fragment de campaniana B amb decoració de rodetes. Anteriorment, membres del Museu de Montblanc havien fet cales en el castell, recuperant fragments de ceràmica ibèrica, però sense localitzar estructures (Rovira Mata 1986; 30-36 i 103-105; Rovira Mata 1993, 16-18 i 25). És probable que en aquest turó hi hagués existit un assentament ibèric de rellevància similar al del Pla de Santa Bàrbara, però la informació que disposem fins al moment, només ens confirma que el lloc hauria estat freqüentat en l'ibèric final (200-50 aC), ja que no s'hi han trobat fins al moment materials clarament situables en l'horitzó de l'ibèric ple (450-200 aC).

En aquesta àrea és localitzen altres assentaments amb la presència de materials ibèrics en superfície i ubicats en turons o llocs de gran visibilitat com són Riudabella II (Vimbodí i Poblet), la Roca de Miravet (L'Espluga de Francolí), l'Oliva (Montblanc), Turó del Camí de la Muralla (L'Espluga de Francolí), Clota del Taverner (Conesa), El Castellot (Pontils), Tossal del Pont d'Anguera (Sarral), Montcortès I, Tossal del Camí de les Carretes (Vimbodí i Poblet). Per la seva ubicació pensem que probablement estaríem davant de poblats que jeràrquicament s'ubicarien en el tercer ordre, tot i que podrien presentar diferències ostensibles en si (Canela 2015).

Altres assentaments com el de la Mitja Lluna II (Montblanc) podrien correspondre's amb uns establiments rurals, el jaciment fou delimitat mitjançant rases mecàniques en els quals es van documentar restes atribuïbles a aquest tipus d'assentament (García Fornós 2007). Pel seu caràcter agrícola i de reduïdes dimensions s'ubicaria en el quart ordre jeràrquic del poblament ibèric. També la delimitació del jaciment del Camí de Calaf va revelar l'existència de dos murs de factura ibèrica i una sitja (García Fornós 2007), probablement un altre assentament rural de quart ordre. Similars a aquests dos podrien ser La Serreta (l'Espluga de Francolí), Turó del Xano i Tuells (Forès), Torlanda (Conesa), Figueroleta (Les Piles), Los Estrets (Pira), Gubià I (Santa Coloma de Queralt), Poblat de la Carretera Vella (Vilaverd) i Mas de Carreras (Vimbodí i Poblet). Tots ells s'ubiquen en àrees planes i de cert potencial agrícola, i no semblen haver estat assentaments de grans dimensions pel que és plausible atribuir-los un caràcter agrícola (Canela 2015). Un cas similar és el del Molí del Vent (Montblanc), on el 1997 es va excavar en extensió un jaciment amb estructures estructures corresponents a un establiment rural que arrencaria en el segle II aC i perduraria fins al segle II dC, esdevenint una vil·la. Del segle II aC només es documentà una sitja (Morer, Navajas, Adserias 1997).

El caràcter de santuari hipogeic de la Cova de la Font Major (l'Espluga de Francolí), perdura durant aquest període. Es constata un ús de la sala del Llac de caràcter cultual, convertint-la en un santuari o en un lloc d'ofrenes votives, descartant les últimes interpretacions una funció funerària del lloc. En la intervenció que Salvador Vilaseca va fer en aquesta cambra, va documentar en l'estrat superior un conjunt d'aquest període format per dues *kylix* de ceràmica a torn, dues gerretes bicòniques de ceràmica grisa de la costa catalana i un petit vas de ceràmica feta a mà. En altres unitats estratigràfiques va recollir materials similars, i també fragments d'àmfores de tipus itàlic. La presència d'aquests materials en un lloc tan singular i de difícil accés s'hauria d'interpretar com un element que indicaria el caràcter sagrat de l'indret, tractant-se possiblement d'un santuari hipogeic vinculat a les aigües subterrànies (Graells, Balsera i Sardà 2008, 39, 45-66). També hi ha altres materials interessants que Vilaseca recuperà en la sala del Llac, si bé no concreta el seu context estratigràfic. Els materials que es podrien situar en aquesta cronologia són diverses peces de bronze (anelles), entre les quals destaquem una fíbula anular a frontissa amb el pont en colze i una dena de pasta vítria blava (Vilaseca 1969, 199 i 200). Especialment interessant és la fíbula, perquè és similar a la que es troba en el fons Ramon Rodón del Museu d'Alcover, procedent de la Cova de la Moneda de Mont-ral. Aquestes peces són problemàtiques a l'hora de situar-les cronològicament, ja que la fíbula de tipus anular es mou en un ampli ventall temporal de segles V-I aC (Navarro 1970) i hi ha una problemàtica cronològica similar amb les denes de pasta vítria. Per altra banda, Salvador Vilaseca també fa referència a un altre conjunt que hauria estat localitzat en una galeria que s'obre 20m a la dreta, en la sala de la Mamella. Estava format per elements de vaixella de ceràmica comuna ibèrica sense pintar, un petit *khalatos* decorat amb espirals, fragments de ceràmica grisa de la costa catalana, *kylixs* minitaturitzades del mateix tipus de ceràmica i una fíbula anular de bronze amb pont de fulla d'olivera amb decoració de línia de puntets i agulla lliure. Vilaseca no descartava que aquest conjunt procedís realment de la sala del Llac (Vilaseca 1959, 267 i 268; Vilaseca 1969, 201). A part hi ha un important conjunt de materials descontextualitzats recuperats en la cova, com miniaturitzacions (entre les quals destaca una amforeta ibèrica conservada parcialment), gerres i gerretes de ceràmica grisa de la costa catalana, vasos caliciformes de ceràmica comuna ibèrica, un vaset de ceràmica de parets fines i una terracota que representa un bust femení frontal de 15,5 cm d'alçada per 10,5 cm d'amplada, de teòrica filiació ibèrica. Un parell de peces mostren grafits en llengua ibèrica (Tarradell 1973, 26-28; de

la Vega 1986, 178 i 179; Carreras 2002, 268-272 i 280-282; González-Alcalde 2006, 223-225). Segons Rauret, les gerres i gerretes de ceràmica grisa de la costa catalana s'ubicarien en un horitzó del 200-150 aC, igual que el *khalatos* en miniatura (Rauret 1962, 251-254). També apareix ceràmica un pèl posterior com un vas de parets fines, un Mayet I o II, de l'horitzó del 100 aC. La terracota que representa un element femení també és una peça particular, malauradament descontextualitzada però que podria donar lloc a interpretacions diverses sobre la seva funcionalitat a la cova (Canela 2015).

En la cova de la Font Jordana es documenta també la freqüentació de l'indret durant aquest període. L'absència d'importacions fa difícil definir cronològicament dins del període ibèric en quin moment concret ens trobaríem, tot i que probablement es tracti de l'ibèric ple (450-200 aC). D'aquí procedeixen un vas caliciforme i un plat de ceràmica comuna ibèrica dipositats en el Museu Salvador Anguera de Reus (Canela 2015). A part, l'afeccionat local que va fer aquesta troballa, també hi va localitzar una tenalla ibèrica pintada gairebé sencera i sis denes de vidre de color groguenc i una anella de bronze. És probable que ens trobem davant d'un punt on s'hi realitza algun tipus acte ritual o votiu, relacionat amb el consum o el menjar. Aquests tipus de jaciments estan documentats en els territoris de cultura ibèrica, però sovint aquestes coves-santuari solen ser cavitats o galeries complexes on les restes arqueològiques apareixen en llocs de difícil accés (com és el cas de la Cova de la Font Major). L'existència de petits avencs o covetes on també s'hi fa alguna activitat similar, no és però excepcional (Ayllón 2012). Si bé es diferencia de la major part de coves santuari conegudes en tractar-se, aparentment, d'una troballa realitzada en un indret de fàcil accés i en una cavitat de morfologia poc complexa, pensem que el conjunt es pot interpretar com un dipòsit votiu. A més, com altres cavitats d'aquestes característiques, es localitza en una situació perifèrica i podria estar complint una funció de delimitació territorial entre pobles ibèrics. Es localitza a la capçalera del barranc de la Vall i és probable que fos un punt de pas de vies antigues que travessaven les Muntanyes de Prades (Canela 2015).

Una altra possible cova-santuari d'aquest període podria ser la Cova del Drac (Vilaverd). Salvador Vilaseca hi va intervenir l'hivern de 1945-1946, i també féu més sondejos posteriorment. Vilaseca fa referència a la troballa de ceràmica comuna ibèrica «en el pie de la pared S», fragments d'una àmfora ibèrica, de ceràmica comuna ibèrica no pintada i dos fragments de ceràmica campaniana, un informe i un peu amb la base decorada amb una estrella incisa (Vilaseca 1954, 42-48). En la revisió que vam realitzar per la tesi doctoral dels materials dipositats en el Museu Salvador Vilaseca, el material de cronologia ibèrica es limita a un fragment d'un peu anular d'una gerra i un peu d'una campaniana A d'un plat Lamb.6/F.1440, amb un element estel·lat esgrafiat per la part externa. En la part interna, en el centre del fons hi ha un element circular marcat sense estampeta. Aquesta peça té un horitzó cronològic de segona meitat del segle II aC. A través d'aquests materials és possible interpretar que durant l'ibèric final (200-50 aC) aquest lloc també podria haver estat un lloc de culte (Canela 2015).

Un altre possible indret de caràcter sagrat podria ser Les Ferradures (Montblanc). El jaciment es localitza al cor de les Muntanyes de Prades, a la capçalera del barranc de Tous, afluent del riu Brugent. Es tracta d'un conjunt de gravats en una gran placa de gres vermellós, situada a la vora de la pista forestal que porta al refugi dels Cogullons. La placa està parcialment coberta de molsa, humus i fulles i la superfície visible és de 19m de llarg per 3,5 d'ample. El conjunt va ser estudiat en primera instancia per Salvador Vilaseca i Ramon Palau (Vilaseca 1943, 371-383). Posteriorment, quan es va crear el Centre d'Interpretació de l'Art Rupestre de les Muntanyes de Prades, es va registrar el conjunt i a més de documentar noves

figures, es va localitzar una possible inscripció ibèrica inèdita, formada per tres signes consecutius, que són un triangle (TU), una H (O-HO), i un cercle (KU). La inscripció es va realitzar probablement mitjançant la incisió amb un instrument metàl·lic, marcant uns solcs més fins que la resta de gravats. S'ha atribuït aquesta inscripció a un déu ibèric, de manera que el lloc podria haver esdevingut un santuari rupestre durant aquesta època (Viñas 2005b, 14 i 15). Durant la realització de la nostra tesi vam contactar amb experts en epigrafia ibèrica, els quals dubtaven de què aquesta fos realment una inscripció ibèrica. Per poder-ho corroborar definitivament seria necessari un estudi per part d'un especialista (Canela 2015).

Conclusions

El poblament del bronze final (1150-650 aC) d'aquesta àrea sembla presentar força similituds amb el del litoral, petits assentaments formats per cabanes isolades o petites agrupacions de cabanes probablement de caràcter estacional. Ocupats per grups familiars que es dedicarien sobretot a la ramaderia, cosa que explicaria la localització d'aquests assentaments en entorns tant de muntanya com de plana per dinàmiques de transhumància a petita escala. La muntanya, sobretot l'entorn del Bosc de Poblet, presenta una densitat important de poblament que tindria els seus antecedents en la prehistòria recent, potser lligada a l'existència de recursos minerals com la galena, plom argentífer de gran qualitat.

S'inaugura durant aquest període la sacralitat d'un espai molt particular com és la Cova de la Font Major, que s'intensificarà en la transició entre el primer ferro i l'època ibèrica (vers 550 aC). Probablement com a senyal d'un incipient desenvolupament del poblament que serà evident durant l'ibèric ple (450-200 aC). És probable que ens trobem davant d'un santuari de referència a nivell regional, a jutjar per les nombroses troballes que s'hi van realitzar i per la perduració de l'ús d'aquest espai com a lloc sagrat a través dels segles. L'activitat cultural sembla desenvolupar-se fins com a mínim una mica més enllà del 100 aC. El cas de la Font Jordana és més complex, al tractar-se d'una petita coveta amb materials que abracen una cronologia del bronze final fins l'ibèric ple. Les coves-santuari solen ser sobretot cavitats complexes i les troballes es realitzen en punts poc accessibles de les mateixes, si bé el cas de la Font Jordana no és tampoc un cas excepcional. Per tant, seria possible que també es considerés un lloc sagrat on realitzar una ofrena perquè en l'entorn hi ha diferents naixements d'aigua i igualment tingués relació amb rituals de pas dels propis individus que els duguessin a terme. També ens trobaríem en una via de pas secundària que travessaria les Muntanyes de Prades, i en el qual la Font Jordana tindria també una funció de «marcador» de territori.

El panorama durant el primer ferro (650-550 aC), no sembla haver canviat excessivament respecte el bronze final, no serà fins a les darreries d'aquest període i començament de l'època ibèrica (550 aC) quan apareixeran els primers indicis de senderització i jerarquització del poblament en el territori. Com bé indica Samuel Sardà, el curs alt del Francolí sembla haver quedat al marge de les rutes comercials amb productes procedents del món fenici (Sardà 2015, 174), el mateix succeeix amb el curs alt del riu Gaià. És doncs en aquest horitzó de transició de mitjans del segle VI aC, quan sembla desenvolupar-se un poblament complex i jerarquitzat, que no serà evident fins l'ibèric ple (450-200 aC), lligat al desenvolupament d'una important ruta comercial entre la costa i les planes de l'interior a través de la vall del Francolí (Sardà 2015). És probable que els assentaments proto-urbans apareguin a partir d'aquest horitzó de mitjan del VI aC, però a falta de la realització d'intervencions arqueològiques en jaciments

ibèrics d'aquest territori, fins al moment només disposem de dades arqueològiques que ens corroboren l'horitzó del segle V aC.

Per altra banda, per les particularitats del territori no sembla reproduir-se un esquema de poblament similar al de la costa. Com estableix Sanmartí (Sanmartí 2001; Sanmartí 2004, 112-115; Asensio *et al*. 2001, 255-264), a partir de l'ibèric ple es pot constatar l'existència d'un poblament jerarquitzat a la costa catalana en com a mínim quatre nivells.

En el primer ordre hi ha grans nuclis de poblament, amb una superfície a l'entorn de les 10 ha. Es caracteritzen per la presència de fortificacions –sovint monumentals–, construccions domèstiques complexes, volum important de materials d'importació –sovint de qualitat i preu–, relativa freqüència de documents escrits en làmines de ploms, activitats de transformació importants i encunyacions monetàries importants. Realitzarien funcions de caràcter urbà, amb una posició de capitalitat i preponderància respecte altres grans centres del seu entorn. En el cas de la Cessetània es tractaria de la gran ciutat ibèrica localitzada en la part baixa de la Tarragona moderna, que alguns autors anomenen Cesse (Canela 2015)

En el segon ordre s'ubicarien grans nuclis de població amb una superfície menor, d'entre 2 i 3 ha (en alguns casos poden assolir extensions de 5-6 ha). Mal coneguts, també hi serien presents les activitats de transformació i fortificacions d'una certa complexitat. Exercien una probable capitalitat del seu entorn més immediat. Dins de la Cessetània, el Vilar de Valls seria un exemple com aquest tipus d'assentament (Canela 2015).

En el tercer ordre s'inclouen nuclis amb unes dimensions inferiors a 1 ha –normalment al voltant de 0,5 ha– i amb una funcionalitat molt diversa, en la qual es distingeixen com a mínim tres tipus: ciutadella –nuclis residencials dotats de fortificacions sofisticades i amb cases complexes–, assentaments oberts o poc fortificats –dedicats a funcions diverses de caràcter econòmic –, i aldees fortificades, nuclis de població pobrament fortificats mitjançant murs de tanca desproveïts de torres i de formes complexes de protecció d'aquestes. En la Cessetània tindríem múltiples exemples, un d'ells seria els Garràfols de Vallmoll (Canela 2015).

En el quart ordre se situarien hàbitats de dimensions reduïdes, de pocs centenars de m^2, sovint molt propers entre ells i situats a l'entorn de terres de conreu. Serien assentaments vinculats a la producció agrícola. Aquests assentaments són els més nombrosos, un exemple cessetà seria Rabassats a Nulles (Canela 2015).

El poblament ibèric del curs alt del Francolí i el Gaià no reflexa aquesta realitat. Al tractar-se d'una àrea perifèrica els assentaments es concentren a l'entorn de les principals vies de comunicació, ja siguin vers la plana de Lleida o cap a la Segarra i l'interior de Catalunya. No es coneix fins al moment cap gran assentament ibèric a la zona que exerceixi la funció de «capital regional» de l'entorn. En cas d'existir, es tractaria d'una gran ciutat ibèrica de característiques similars al Vilar de Valls, per tant amb una extensió o superfície de més de 5 ha. Cap dels jaciments documentats compleixen aquesta característica, aquells més grans es poden considerar assentaments de tercer ordre i la resta s'ubicarien en el quart ordre, si bé probablement desenvolupant funcions molt dispars (des de granges, fins a petits punts de guaita amb una funció militar, passant per assentaments especialitzats en una activitat econòmica com serien les terrisseries). Molt probablement, també ens trobem en una zona de transició cap a un tipus de poblament amb més similituds al desenvolupat a l'interior, on rarament els grans centres ibèrics excedeixen l'hectàrea de superfície.

La funció d'aquests poblats de tercer ordre seria, sobretot, controlar aquestes vies de penetració vers l'interior i també explotar i gestionar el seu entorn immediat. Si bé segurament no tots aquests assentaments tindrien el mateix rang i importància, el fet que no existeixi un jaciment que clarament «capitalitzi» el territori, fa difícil establir com haurien estat les relacions entre els uns i els altres. És evident que un dels assentaments claus en el curs alt del Francolí, seria el poblat de Santa Bàrbara (Montblanc), que compta amb un gran control visual de tot aquest sector del riu i es troba en el bell mig del corredor que comunica el Camp de Tarragona i la plana de Lleida. Ja gairebé a l'extrem de la comarca i ubicat en el mateix corredor hi ha Montcortès I (Vimbodí i Poblet), que també hauria estat un assentament clau pel control d'aquesta via.

A l'entorn de les Muntanyes de Prades es detecten alguns poblats que semblen ubicats sobretot per controlar accessos cap als Boscos de Poblet, situats dins del corredor natural que condueix vers les planes de l'interior però en una situació perifèrica. És el cas del Turó de la Muralla (l'Espluga de Francolí), que s'alça en una àrea plana propera a la sortida del barranc de la Pena que baixa des de les muntanyes.

L'Oliva (Montblanc) es localitza en les proximitats de Prenafeta, i sembla estar destinat sobretot al control d'un pas secundari entre l'Alt Camp i la Conca de Barberà, el Coll de Prenafreta. Això també implicaria que aquest pas hauria estat en ús com a mínim durant aquest període. Amb una bona visibilitat sobre la conca superior del Francolí, també tindria la funció de vigilar el peu de mont de la vessant nord de la serra de Miramar.

El pas del Coll de Cabra podria haver estat controlat pel vessant nord per un assentament localitzat en l'entorn del castell de Barberà de la Conca. Malauradament, només coneixem la troballa d'una sitja amortitzada durant l'ibèric final en aquest punt, pel que amb aquestes evidències és difícil poder anar més enllà. En les proximitats també es localitzaria el Tossal del Pont d'Anguera (Sarral), però d'aquí també només tenim notícies de troballes de ceràmica en superfície.

En el curs alt del Gaià els assentaments amb un paper més destacat eren la Clota del Taverner (Conesa) i el Castellot (Pontils). El primer s'ubica a certa distància del Gaià, en un turó alçat sobre l'altiplà des d'on es domina tot aquest sector i que és una àrea de pas vers la Segarra i l'interior. El segon en canvi es troba encaixonat en el difícil pas del Gaià vers l'Alt Camp, controlant també un corredor transversal molt llarg que va des del nord de l'Alt Camp fins al riu Anoia, a l'alçada de la Pobla de Claramunt.

A partir de l'ibèric final (200-50 aC) es produiria, com a la resta de la Cessetània, un procés lent d'assimilació al món romà, amb una transició d'un model de poblament pròpiament indígena al romà. El progressiu abandonament dels poblats contrastaria amb una forta colonització de les zones planes amb més potencial agrícola, que seria una realitat clara ja a finals del segle II aC.

Bibliografia

-ACOSTA, P. 1968: *La pintura rupestre esquemàtica en España*, Universidad de Salamanca, Salamanca.

-ARRAYÁS, I. 2005: *Morfología histórica del territorio de Tarraco (s.III-I aC)*, Universitat de Barcelona, Barcelona.

-ASENSIO, D.; MORER, J.; RIGO, A.; SANMARTÍ, J. 2001: «Les formes d'organització social i econòmica a la Cossetània ibèrica: noves dades sobre l'evolució i tipologia dels assentaments entre els segles VII-I aC», a: MARTÍN, A.; PLANA, R., *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània occidental. Actes de la taula rodona celebrada a Ullastret del 25 al 27 de maig de 2000*, Monografies d'Ullastret, 2, 257-272.

-AYLLÓN R. 2012: «Cessetania's sacred landscape: An approximation to the sanctuary-caves funcionality», a: CASCALHEIRA, J.; GONÇALVES, C.: *Actas das IV Jornadas de Jovens en Investigaçao arqueologica – JIA 2011*, II, Universidade do Algarve, Faro, 307-312.

-BOSCH GIMPERA, P. 1919: *Prehistòria catalana*, Editorial Catalana, Barcelona.

-BOSCH GIMPERA, P. 1932: *Etnologia de la Península Ibèrica*, Barcelona.

-BREUIL, H. 1933: *Les peintures rupestres schématiques de la péninsule Ibérique*, Lagny.

-CANELA, J. 2009: *Evolució del poblament i del paisatge en les valls del Francolí i Gaià entre el bronze final i l'ibèric final (XII/VIII ane – II/I ane)*, Treball de recerca del màster en Arqueologia Clàssica ICAC, URV, UAB. Inèdit.

-CANELA, J. 2011: «Una aproximació a l'evolució del poblament i del paisatge en la vall del Gaià entre el bronze final i l'ibèric final», *La Resclosa*, 15, 67-83.

-CANELA, J. 2012: «De la cabana a la ciutat. El poblament a la Cessetània occidental entre el bronze final i l'ibèric final (XII/VIII ane – II/I ane)», *Cypsela*, 19, 141-157.

-CANELA, J. 2013: «El poblament pre-romà en el marc de l'*ager Tarraconensis*: el cas de les valls fluvials del Francolí i del Gaià», a: PREVOSTI, M.; LÓPEZ, J.; GUITART, J. (directors científics), *Ager Tarraconensis. Actes del Simposi Internacional*, 5, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 91-104.

-CANELA, J. 2015: *Evolució del poblament i el paisatge a la Cessetània occidental durant el 1r mil·leni Ac*, Tesi Doctoral inèdita, URV.

-CARRERAS, A.2002: *Història de l'Espluga de Francolí. Antics pobladors*, II, Associació Història de l'Espluga de Francolí, L'Espluga de Francolí.

-DE LA VEGA, J. 1986: «Contribució catalana a l'inventari de les probables coves santuari ibèriques», *Fonaments*, 6, 171-181.

-ESPELT, J. 1985: «Al bell cim del Pla de Santa Bàrbara», *Espitllera. (Montblanc)*, 48, 40.

.FONTANALS, M.; OTIÑA, P.; VERGÈS, J.M. 2007: «El poblado protohistórico de l'Era del Castell (El Catllar, Tarragonès)», a: BELARTE, M.C., SANMARTÍ, J. (Eds. cient.)., *De les comunitats locals als estats arcaics: la formació de les societats complexes a la costa del Mediterrani occidental. Actes de la III Reunió d'Arqueologia de Calafell (Calafell, del 25 al 27 de novembre de 2004),* Arqueomediterrània 9/2006,Universitat de Barcelona – Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Barcelona, 281-288.

-GARCÍA FORNÓS, M. 2007: *Memoria de las intervenciones arqueológicas y etnológicas en los terrenos del nuevo polígono logístico/industrial de «la Romiguera parque industrial». Fase 1 (Montblanc, Conca de Barberà)*, Memòria inèdita.

-GONZÁLEZ-ALCALDE, J. 2006: «Cuevas-santuario ibéricas en Cataluña», *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 25, 187-248.

-GRAELLS, R. 2008: *La necròpolis protohistòrica de Milmanda (Vimbodí, Conca de Barberà, Tarragona)*, *Hic et Nunc*, 5, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.

-GRAELLS, R.; BALSERA, R.; SARDÀ, S. 2008: «Rellegint la Cova de la Font Major. Un santuari en cova protohistòric en el curs alt del riu Francolí», *Pyrenae*, 39, n.1, 45-66.

-LÓPEZ-GARCÍA, J.M. 2010: *Memòria de la intervenció arqueològica a la Cova dels Xaragalls (Vimbodí, Conca de Barberà)*, Memòria inèdita.

LÓPEZ, M.; SERRA, R. 2009: «La recerca arqueològica al Castell de Selmella (2003-2006)», *Quaderns de Vilaniu*, 55, 3-26.

-MIRÓ, M. T. 1986: *Memòria de l'excavació al Pla de Santa Bàrbara de Montblanc (Conca de Barberà) 1985-1986*, inèdita.

-MORER, J.; NAVAJAS, C.; ADSERIAS, M. 1997: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada a Plans d'en Jori*, Memòria d'excavació inèdita.

-NAVARRO, R. 1970: *Las Fíbulas en Cataluña*, Universitat de Barcelona, Barcelona.

-OTIÑA, P. 2007: «El jaciment protohistòric del Pla de Santa Bàrbara (Montblanc)», *Aplec de Treballs*, 25, 31-40.

-PREVOSTI, M. 2010: «La ciutat de Tarraco, entre nucli urbà i territori», a: PREVOSTI, M., -GUITART, J. (directors científics), *Ager Tarraconensis 1. Aspectes històrics i marc natural*, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.

-OTIÑA, P. 2008a: «l'Edat del Bronze», a: LÓPEZ VILAR, J.; VERGÈS, J.M., *Prehistòria i història antiga. Valls i la seva història*, 2, 123-138.

-RAMÓN, E.1992: «Les ceràmiques de vernís negre del poblat ibèric del Pla de Santa Bàrbara (Montblanc)», *Aplec de Treballs*, 10, 117-141.

-RAURET, A.M. 1962: «Consideraciones sobre hallazgosibero-romanos en la «Font Major» (Espluga de Francolí)», a:*VII Congreso Nacional de Arqueología. Barcelona, 1960*, Seminario de Arqueología de la Universidad de Zaragoza, Zaragoza, 251-254.

-ROVIRA MATA, C. 1986: *Memòria de l'excavació del Castell del Temple de Barberà (Conca de Barberà)1986*, Memòria inèdita.

-ROVIRA MATA, C.1993: *El Castell del Temple de Barberà de la Conca*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona. Catalunya»,

-SANMARTÍ, J. 2001: «La formació i el desenvolupament de les societats ibèriques a Catalunya», *Butlletí Arqueològic RSAT*, 23, 101-132.

-SANMARTÍ, J. 2004: «From local groups to early states: the development of complexity in protohistoric Catalonia», *Pyrenae*, 35 (1), 7-42.

-SARDÀ, S. : 2015: «L'època ibèrica (segles VI-III aC): Guerrers, comerç i ritual en un espai de frontera», *Història de Vimbodí i Poblet*, Ajuntament de Vimbodí i Poblet, Arola, Tarragona, 2015.

-TARRADELL, M. 1962: *Les arrels de Catalunya*, Barcelona.

-TARRADELL, M. 1973: «Cuevas sagradas o cuevas santuario: un aspecto poco valorado de la arqueología ibérica», *Memoria 1973. Instituto de arqueología y prehistoria. Universidad de Barcelona*, 25-40.

-VERGÈS, J.M.; OLLÉ, A.; RODRÍGUEZ, X.P. 2003: *Memòria. Prospeccions arqueològiques a les conques altes dels rius Francolí i Gaià*,Memòria inèdia.

VILASECA, S. 1944: «Las pinturas rupestres naturalistas y esquemáticas del Mas d´en Llort en Rojals (provincia de Tarragona)», *Archivo Español de Arqueología*, XVII, 301-324.

-VILASECA, S. 1954: *Nuevos yacimientos tarraconenses de cerámica acanalada*, Institut Ramon Berenguer IV, Reus.

-VILASECA, S. 1969: «Cueva de la Font Major», *Trabajos de Prehistoria*, 26, 117-220.

-VILASECA, S. 1973: *Reus y su entorno en la prehistoria*, Asociación de Estudios Reusenses, Reus.

-VILASECA DE PALLEJÀ, L. 1968: «Noticias arqueológicas de la provincia de Tarragona», *Ampurias*, XXX, 348-365.

-VILASECA, S.; IGLÉSIAS, J. 1929: «Exploració prehistòrica de l'alta conca del Brugent», *Revista del Centre de Lectura de Reus*, Agost, 196, 221-229.

-VIÑAS, R. 2005a: *Montblanc, Muntanyes de Prades*, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona.

-VIÑAS, R. 2005b: «Noves dades per a l'estudi de l'art rupestre a les Muntanyes de Prades: Britus III i les Ferradures», *Butlletí del Museu. Museu-Arxiu de Montblanc i Comarca*, 14-15.